

УДК 343.98:004.9

В.М. СТРАТОНОВ, докт. юрид. наук,
доц., Херсонський державний університет
С.В. СТРАХОВА, Кримський юридичний
інститут Одеського державного університету
внутрішніх справ

КРИМІНАЛІСТИЧНА ІНФОРМАЦІЯ ТА СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК СКЛАДОВІ ПРИЙНЯТТЯ ОБҐРУНТОВАНИХ РІШЕНЬ СЛІДЧИМ

Ключові слова: розслідування злочинів, пізнання, криміналістична інформаційна система, криміналістична інформація, сучасні інформаційні технології, прийняття обґрунтованих рішень

Розслідування злочинів є динамічною системою, основна функція якої полягає в ефективному протистоянні злочинній діяльності. Його можна розглядати як вид пізнавальної діяльності, що має специфічні риси. Кримінально-процесуальним законодавством України визначаються форми, засоби, строки діяльності, яку здійснюють органи досудового слідства і дізнання з розслідування злочинів. Зміст цієї діяльності складають процеси виявлення, фіксації, вилучення, зберігання та використання інформації, що має відношення до розслідуваної події, і встановлення істини у справі. Вказані процеси мають назву інформаційних і утворюють у пізнавальній діяльності гносеологічний ланцюг: факт – відображення – інформація – знання [1, с.9].

Об'єктивний інформаційно-пізнавальний характер процесу розслідування злочинів, універсальність законів пізнання, а також системна природа будь-якого знання складають передумови дослідження пізнавальної діяльності слідчого як інформаційної системи.

Відомо, що в рамках інформаційного підходу виділяються та досліджуються інформаційні аспекти об'єктів, явищ, процесів. Ука-

заний підхід у криміналістиці знаходиться в зоні постійної уваги науковців. На дисертаційному рівні в різні часи проблеми вдосконалення інформаційного забезпечення слідчої діяльності органів внутрішніх справ досліджували М.С. Полевой, Ю.В. Попов, В.Я. Лукашенко, В.І. Галаган, Р.А. Усманов, К.І. Беляков, І.О. Ієрусалімов, В.Г. Лукашевич, В.В. Бірюков, Є.Д. Лук'янчиков та ін. Значний вклад у розвиток інформаційного підходу до вивчення закономірностей діяльності з розкриття і розслідування злочинів внесли вчені-криміналісти України Ю.П. Аленін, В.П. Бахін, В.Д. Берназ, А.Ф. Волобуєв, Ю.М. Грошевий, Е.О. Дідоренко, О.Ф. Долженков, А.Я. Дубинський, В.А. Журавель, А.В. Іщенко, Н.І. Клименко, В.О. Коновалова, М.В. Костицький, В.С. Кузьмічов, В.К. Лисиченко, М.В. Салтевський, В.В. Тіщенко, В.Ю. Шепітько та ін., а також країн СНД Т.В. Авер'янова, Р.С. Белкін, А.І. Вінберг, Є.П. Іщенко, В.Я. Колдін, І.М. Лузгін, В.О. Образцов, М.П. Яблоков та ін.

Найбільш продуктивним, на нашу думку, являється підхід М. С. Полевого, який розглядає діяльність з розкриття і розслідування злочинів як криміналістичну інформаційну систему, найважливішими компонентами якої є людина і його діяльність, пов'язана з розкриттям, розслідуванням або попередженням злочинів; криміналістична інформація, що є об'єктом такої діяльності; засоби і методи, які використовуються в цілях перетворення криміналістичної інформації у форми, необхідні для прийняття певного рішення [2, с.137]. Метою вказаної інформаційної системи, як зазначає М.С. Полевой, є отримання різносторонньої і максимально значущої інформації, яка у наступному у сукупності буде необхідною і достатньою для формування системи судових доказів, що забезпечують встановлення і доказування істини у справі [2, с.130], тобто для пізнання злочину.

Під сукупністю засобів і методів збирання, обробки і передавання даних для отримання інформації нової якості про стан об'єкта, процесу або явища розуміють інформаційні тех-

нології. Метою інформаційної технології є вироблення інформації для її аналізу людиною і прийняття на його основі рішення [3, с.23]. З інформаційної точки зору процеси розкриття та розслідування можна розглядати як процес послідовного прийняття рішень [4, с.355]. Таким чином, основу пізнання події злочину слідчим складають криміналістична інформація та інформаційні технології, орієнтовані на підтримку прийняття рішень.

У контексті криміналістичної діяльності прийняття рішень можна розуміти як вид розумової (інтелектуальною) діяльності і вольовий акт слідчого з вибору обґрунтованих (або оптимальних) варіантів вирішення проблемних слідчих ситуацій – тактичних, процесуальних, плануючих, організаційних тощо з метою формування системи доказів, що дозволяють встановити особу винного і розкрити механізм злочинного діяння.

Варто відзначити, що вимога обґрунтованості є однією з основних вимог до якості будь-якого рішення. З урахуванням того, що проблемні слідчі ситуації утворюються сукупністю умов, характерних для так званої слабоструктурованої проблеми (інформаційна невизначеність, пов'язана з браком інформації про подію, що розслідується, або відсутністю надійних джерел її отримання тощо). За таких умов у них неможливо з абсолютною впевненістю передбачити наслідки вибору (прийняття рішень в умовах ризику). Вказані обставини, а також той факт, що центральною особою криміналістичної діяльності, що самостійно приймає рішення (ОПР), є слідчий, виступають чинниками прийняття суб'єктивних, необґрунтованих або помилкових рішень і вчиняють негативний вплив на ефективність слідчої діяльності в цілому. Тому проблема обґрунтованості рішень слідчого набуває актуальності.

Звідси, метою статті є аналіз складових діяльності слідчого з розкриття і розслідування злочинів як інформаційної системи і визначення шляхів удосконалення процесу прийняття рішень слідчим. Її новизна полягає в наданих практичних рекомендаціях з форма-

лізації криміналістичної інформації, яка складає фактичну основу криміналістичної характеристики злочинів, що дозволяє її подальшу обробку із застосуванням технологій інтелектуального аналізу даних для висунення й оцінювання типових версій про особистість злочинця (на прикладі фактичних даних про умисні вбивства, вчинені з особливою жорстокістю).

Для об'єктивізації прийняття рішень та підвищення їх обґрунтованості найбільший ефект, як відзначає Б.Г. Літвак, дає поєднання досвіду, знань, інтуїції та сучасних технологій розробки й прийняття рішення [5, с.56]. Тому на даний час найбільшої актуальності набуває комплексна концепція прийняття рішень, яка характеризується раціональним використанням логічного мислення та інтуїції ОПР, математичних методів і обчислювальних засобів у прийнятті рішень. При цьому математичні методи і обчислювальні засоби розглядаються як допоміжний інструмент [6].

Виходячи з того, що одним із основних компонентів криміналістичної інформаційної системи є криміналістична інформація, для забезпечення вимог обґрунтованості рішень, що приймаються слідчим, нам уявляється корисним розмежувати два її рівні. Як слушно зазначає з цього приводу Б.І. Саонов, для підготовки і прийняття рішень застосовується інформація пізнавального і керуючого характеру. Перша містить склад проблемної ситуації і з'являється в процесі інформаційно-аналітичної роботи, спеціальних досліджень, контролю, прогнозування. Використання пізнавальної інформації дозволяє сформулювати цілі рішення і визначити шляхи їх досягнення. Керуюча інформація відрізняється від пізнавальної: вона спрямована на визначення поведінки, дій людей, на зміну регулювання відносин між ними і безпосереднє досягнення мети управління. У ній містяться правила поведінки і здійснення заходів, завдання обов'язкові для виконання і забезпечені юридичними санкціями; вона повинна показувати механізм майбутньої діяльності [7, с.60]. Тобто, основу будь-якого рішення складають інформація пізнавального характеру, що визна-

чає фактичну інформаційну базу рішення, і керуюча, що містить правила її обробки, і регламентує алгоритм, спосіб дій особи, що приймає рішення. Для слідчого в якості пізнавальної може виступати інформація про конкретну ситуацію розслідування, фактичні дані, що слідчий отримує в ході розслідування (доказова та орієнтуюча інформація) тощо. Керуюча інформація міститься у нормах кримінального, кримінально-процесуального законодавства, інших нормативних документах, розпорядженнях керівництва, матеріалах з узагальнення слідчої та судової практики, методичних рекомендаціях з розслідування тощо.

Так, проведене дослідження матеріалів слідчої та судової практики по кримінальних справах про вбивства, вчинені з особливою жорстокістю, свідчить про те, що особливу цінність у розслідуванні даної категорії справ набуває керуюча інформація кримінально-правового характеру та відомості про джерела доказів. Основні результати дослідження викладено нами у роботах [8, 9].

Якщо розглянути структуру інформаційного процесу, притаманного будь-якій інформаційній системі, яка в узагальненому вигляді подана М.С. Полевым наступним чином: «взаємодіючі об'єкти» – «відображення (зародження інформації)» – «сприйняття інформації» – «передача інформації» – «обробка інформації» – «подання інформації споживачу» – «прийняття споживачем рішення» [10, с.27–31], то стає очевидним, що саме стадію обробки інформації, що передують прийняттю рішень, можливо і доцільно перекласти на автоматизовану систему. До цих пір найбільшого розвитку і поширення дістали системи, що здійснюють лише обчислювальну обробку та пошук інформації. Проте, у зазначених вище умовах проблемних слідчих ситуацій застосування традиційних методів обробки інформації або не приносить прийнятних результатів, або взагалі неможливо. Тому для підтримки розумової, інтелектуальної діяльності людини, до якої належить прийняття рішень, потрібен клас систем, орієнтований саме на інтелектуальну обробку інформації.

Такий клас систем розвивається з 70–80-х рр. минулого віку і має назву систем підтримки прийняття рішень (СППР).

В.Г. Хахановський підкреслює, що перспективними напрямками використання СППР у розкритті і розслідуванні злочинів є підготовка оперативно-розшукових, тактичних, кримінально-процесуальних рішень. Головними завданнями цих систем є формування версій, визначення напрямків розслідування, надання рекомендацій про подальші дії [11]. Але й до цих пір залишається актуальною проблема дослідження можливостей обробки інформації, що складає фактичну базу криміналістичної характеристики злочинів, із застосуванням відповідних сучасних інформаційних технологій для вирішення завдань прийняття рішень слідчим, зокрема, про висунення типових версій.

На наш погляд, однією з причин низького рівня реальної інформатизації процесу прийняття рішень слідчим є недостатній рівень формалізації криміналістичних знань. Перспективи формалізації криміналістичних знань, як зазначає В.І. Шаров, полягають у максимальному виявленні області застосування формалізованих методів, поданні у формалізованому вигляді постановки завдань і визначенні методологічного напрямку їх вирішення [12, с.3]. Ми погоджуємось з В.І. Шаровим у тому, що найближче відповідає інтерпретації розслідування в рамках формальної системи з формулюванням формальних правил отримання вивідного знання про невідомі елементи злочину і формальних підстав для побудови системи версій криміналістична характеристика злочинів. Проте, як зазначає вчений, об'єднати всі підстави вибору слідчого рішення в єдиній концепції криміналістам до цих пір не вдалося. Причини цього В.І. Шаров вбачає у труднощах типізації слідів і ознак злочину, зіставлення їх із подією злочину і особою злочинця, а також відсутністю формалізації процесу отримання висновків [13, с.16–17].

У зазначеному напрямі нами проведено дослідження можливостей застосування тех-

нологій інтелектуального аналізу даних до масиву фактичних даних, що складають основу криміналістичної характеристики умисних убивств, учинених з особливою жорстокістю, з метою висунення й оцінювання типових версій про мотив вчинення злочинів. На підготовчому етапі дослідження вирішено низку завдань з формалізації криміналістичної інформації: 1) систематизація вихідних даних у анкетах за ознаками, що відповідають криміналістичній характеристиці даного різновиду злочину; 2) попередня обробка вихідних даних (уніфікація ознакового простору, розробка оригінальних шкал ознак, що характеризують досліджувану категорію злочинів), тобто приведення їх до вигляду, придатного для комп'ютерної обробки; 3) створення інформаційно-логічної моделі; 4) створення бази даних; 5) визначення типу вирішуваного завдання висунення й оцінювання типових версій як завдання розпізнавання образів (класифікації); 6) формальна постановка завдання прийняття рішень про висунення й оцінювання версій, зокрема, про мотиви вчинення злочинів, як завдання розпізнавання образів; 7) обґрунтування та вибір алгоритмів вирішальних дерев для пошуку закономірностей та розбудови моделі (виводу рішення).

Вирішення вказаних завдань із формалізації дозволило спланувати і провести комп'ютерний експеримент, в результаті якого отримано позитивні практичні результати з безпосереднього застосування обраних алгоритмів та інтерпретації результатів аналізу (візуалізація, оцінка точності моделі). Основні результати експерименту викладені нами у роботі [14].

Сказане дозволяє зробити висновки про наступне. Криміналістична інформація (керуюча та пізнавальна) та сучасні інформаційні технології є складовими прийняття обґрунтованих рішень слідчим. Одним із перспективних шляхів удосконалення діяльності з розкриття та розслідування злочинів є її інтелектуалізація, яка полягає у формалізації подання пізнавальної криміналістичної інформації та її обробці із застосуванням сучасних

інформаційних технологій, орієнтованих на підтримку прийняття рішень і дозволяють легко інтерпретувати отримані результати. Це дозволить слідчому не тільки приймати обґрунтовані рішення, але й розширювати пізнавальні можливості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Стратонов В. М. Криміналістична теорія пізнавальної діяльності : монографія / В. М. Стратонов. – Х. : ХДУ, 2009. – 440 с.
2. Полевой Н. С. Криминалистическая кибернетика / Н. С. Полевой. – 2-е изд. – М. : МГУ, 1989. – 328 с.
3. Гниденко И. Г. Информатика : учебное пособие / И. Г. Гниденко, С. А. Соколовская. – СПб. : Изд. дом «Нева», 2003. – 320 с.
4. Надеев А. Т. Принятие статистических решений в процессе расследования уголовных дел / А. Т. Надеев, О. С. Данилова // Тр. 5-й науч. конф. по радиофизике (Нижний Новгород, 7 мая 2001 г.). – Нижний Новгород, 2001. – С. 355–356.
5. Литвак Б. Г. Разработка управленческого решения : учебник / Б. Г. Литвак. – 3-е изд., испр. – М. : Дело, 2002. – 392 с.
6. Голубков Е. П. Сущность и характерные особенности управленческих решений / Голубков Е. П. // Менеджмент в России и за рубежом. – 2003. – № 1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://art.thelibrary.ru/business/management/suschnost_i_harakternye_osobennosti_upravlencheskih_resheniy.html.
7. Сазонов Б. И. Информационная емкость и структура управленческого решения / Сазонов Б. И. // Подготовка и принятие управленческих решений в органах внутренних дел : сб. науч. трудов Академии МВД СССР / отв. ред. В. Д. Малков. – М., 1987. – С. 58–65.
8. Страхова С. В. Криміналістичні аспекти доказування у кримінальних справах про вбивства, вчинені з особливою жорстокістю / С. В. Страхова // Ученые записки Таврич. нац. ун-та им. В. И. Вернадского. Сер. Юридические науки. – 2009. – Т. 22. – № 1. – С. 356–365.

9. Страхова С. В. Загальна кримінально-правова характеристика умисних убивств, учинених з особливою жорстокістю / С. В. Страхова // Кримськ. юрид. вісник. – 2010. – № 3 (10). – Ч. 1. – С. 235–245.

10. Правовая информатика и кибернетика : учебник / под ред. Н. С. Полевого. – М. : Юрид. лит., 1993. – 528 с.

11. Інформатизація управління в органах внутрішніх справ: посібник / В. Г. Хахановський, П. П. Підюков, В. М. Смаглюк ; за ред. Я. Ю. Кондратьєва [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://www.naiu.kiev.ua/biblio/books/inform_OVS/part10.html.

12. Шаров В. И. Направление формализации криминалистического знания / В. И. Ша-

ров // Российский следователь. – 2003. – № 8. – С. 2–4.

13. Шаров В. И. Формализация информационной структуры расследования преступлений / В. И. Шаров // Российский следователь. – 2003. – № 7. – С. 13–19.

14. Страхова С. В. Технології інтелектуального аналізу даних як компонент інформаційного забезпечення процесу прийняття ефективних рішень слідчим на початковому етапі розслідування злочинів / С. В. Страхова // Форум права. – 2009. – № 2. – С. 394–400 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009-2/09ccverz.pdf>.

Стратонов В.М. Криміналістична інформація та сучасні інформаційні технології як складові прийняття обґрунтованих рішень слідчим / В. М. Стратонов, С. В. Страхова // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 989–993 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11cvmorc.pdf>

Виконано аналіз складових діяльності слідчого з розкриття і розслідування злочинів як інформаційної системи: виділено рівні керуючої та пізнавальної криміналістичної інформації; уточнено місце і роль сучасних інформаційних технологій у прийнятті обґрунтованих рішень слідчим; запропоновано шляхи удосконалення процесу прийняття рішень слідчим, зокрема, про висунення й оцінювання типових версій.

Стратонов В.Н., Страхова С.В. Криминалистическая информация и современные информационные технологии как составляющие принятия обоснованных решений следователем

Выполнен анализ составляющих деятельности следователя по раскрытию и расследованию преступлений как информационной системы: выделены уровни управляющей и познавательной криминалистической информации; уточнено место и роль современных информационных технологий в принятии обоснованных решений следователем; рассмотрены пути совершенствования процесса принятия решений следователем, в частности, о выдвижении и оценивании типовых версий.

Stratonov V.N., Strakhova S.V. Criminalistics Information and Modern Information Technologies as Constituents of Acceptance of Reasonable Decisions an Investigator

The constituents of activity of investigator are analyzed on opening and investigation of crimes as an informative system: the levels of managing and cognitive criminalistics information are distinguished; a place and role of modern information technologies is specified in the acceptance of reasonable decisions an investigator; the ways of improvement of process of making decision an investigator are considered, in particular, about advancement and evaluation of model versions.